

Friedrich Hayek

ŽINIŲ PANAUDOJIMAS VISUOMENĖJE

Kokią problemą mėginame spręsti, kai bandome sukonstruoti racionalią ekonominę tvarką? Jei remsimės įprastomis prielaidomis, atsakymas bus gana paprastas. *Jeigu* turime visą reikalingą informaciją, *jeigu* mums yra duota preferancijų sistema ir *jeigu* žinome visas prieinamas priemones, tai lieka tik grynai loginė problema. Tai yra, atsakymas į klausimą, kaip geriausiai gali būti išnaudotos turimos priemonės, jau glūdi mūsų prielaidose. Sąlygos, kurias turi patenkinti šios optimumo problemos sprendimas, yra išsamiai išnagrinėtos ir geriausiai gali būti išreikštos matematiniais pavidalais: trumpiausiai reziumuotos jos sako, kad ribinis bet kokių dviejų prekių ar gamybos faktorių pakeičiamumo laipsnis turi būti tas pats visuose skirtinguose jų panaudojimuose.

Tačiau tai tikrai *nera* toji ekonominė problema, su kuria susiduria visuomenė. Ir tie ekonominio skaičiavimo metodai, kuriuos esame sukūrę šiai loginei problemai spręsti, nors ir turintys reikšmės sprendžiant visuomenės ekonominę problemą, vis dėlto nėra jos sprendimas. Reikalas tas, kad "duomenys", kuriais paremti šie ekonominiai skaičiavimai, niekada nėra ir negali būti "duoti" vienam protui, galinčiam išnagrinėti visas jų implikacijas.

Racionalios ekonominės tvarkos problema ypatinga būtent tuo, kad žinios apie sąlygas, kuriomis turime naudotis, niekada neegzistuoja koncentruotu ar integruotu pavidalu, o tik kaip išsklaidytos nuotrupos nepilnų ir dažnai prieštaringų žinių, kuriomis disponuoja visi atskiri individai. Todėl visuomenės ekonominė problema nėra vien problema, kaip paskirstyti "duotus" išteklius - jeigu "duotus" suprasime kaip duotus vienam protui, sprendžiančiam problemą, apibrėžtą šių "duomenų". Tai greičiau problema, kaip užtikrinti geriausią panaudojimą išteklių, kurį žino kuris nors visuomenės narys, tiems tikslams, kurių santykinę svarbą žino tik šie individai. Arba, trumpai, tai problema, kaip panaudoti žinias, kurios savo visuma nėra kam nors atskirai duotos.

Deja, daugelis šiuolaikinių ekonominės teorijos patobulinimų, ypač tie, kurie rėmėsi matematika, greičiau užtemdė nei apšvietė šį fundamentalios problemos bruožą. Nors problema, kurią šiame straipsnyje nagrinėsiu, yra racionalios ekonominės tvarkos problema, aš būsiu nuolat verčiamas pabrėžti

jos glaudų ryšį su tam tikrais metodologiniais klausimais. Daugelis pastabų, į kurias noriu atkreipti dėmesį, yra išvados, į kurias netikėtai suėjo skirtingi mąstymo keliai. Bet, kaip dabar suvokiu tas problemas, tai nebuvo atsitiktinumas. Man atrodo, kad dauguma šiuolaikinių ginčų, liečiančių tiek ekonominę teoriją, tiek ekonominę politiką, kilo dėl visuomenės ekonominės problemos prigimties klaidingo supratimo. Šis klaidingas supratimas, savo ruožtu, kilo dėl nepagrįsto perkėlimo į visuomeninius reiškinius mąstymo įpročių, įsigytų tyrinėjant gamtinius reiškinius.

II

Kasdieninėje kalboje žodis "planavimas" išreiškia kompleksą tarpusavyje susijusių sprendimų apie mums prieinamų išteklių paskirstymą. Šia prasme visa ekonominė veikla yra planavimas; ir bet kurioje visuomenėje, kur bendradarbiauja daugybė žmonių, šis planavimas, kas jį beatliktų, bus iš dalies paremtas tokiomis žiniomis, kurios duotos ne planuotojui, o kažkam kitam ir kurios kažkaip turi būti perduotos planuotojui. Skirtingi būdai, kuriais perduodamos žinios žmonėms sudarant savo planus, yra svarbiausia problema bet kuriai teorijai, aiškinančiai ekonominį procesą, o problema, kaip geriausiai panaudoti žinias, pradžioje išsklaidytas tarp visų žmonių, yra viena pagrindinių ekonominės politikos problemų, ieškant efektyvios ekonominės sistemos.

Atsakymas į šį klausimą glaudžiai susijęs su kitu čia iškylančiu klausimu: kas turi planuoti. Būtent aplink šį klausimą sukasi visi ginčai dėl "ekonominio planavimo". Tai nėra ginčas apie tai, ar planavimas reikalingas. Tai ginčas apie tai, ar planavimas turi būti vykdomas centralizuotai, vieno valdymo organo visai ekonominei sistemai, ar jis turi būti paliktas daugeliui atskirų individų. Planavimas ta specifine prasme, kuria šis terminas vartojamas šiuolaikinėse diskusijose, būtent reiškia centrinį planavimą - visos ekonominės sistemos valdymą pagal vieningą planą. Konkurencija, savo ruožtu, reiškia decentralizuotą daugelio atskirų asmenų planavimą. Kompromisinis šių sistemų variantas, apie kurį taip daug kalbama, tačiau kuriuo taip mažai džiaugiamasi susidūrus su juo praktiškai - tai planavimo delegavimas organizuotoms pramonės šakoms, kitaip sakant, monopolijoms.

Kuri iš šių sistemų efektyvesnė, priklauso nuo klausimo, kurioje iš jų galima tikėtis pilnesnio turimų žinių panaudojimo. O tai, savo ruožtu, priklauso nuo to, ar daugiau sėkmės sulaukėtume perduodami centriniam valdymo organui visas žinias, kurios turi būti panaudotos, bet kurios pradžioje išsklaidytos tarp daugelio individų, ar perduodami individams tokias papildomas žinias, kurios jiems reikalingos jiems derinant savo planus su kitų individų

planais.

III

Iškart akivaizdu, kad šiuo klausimu pozicija skirsis, priklausomai nuo skirtingų žinių rūšių. Todėl atsakymas į mūsų klausimą didžia dalimi priklausys nuo tų skirtingų žinių rūšių santykinės svarbos: žinių, kuriomis daugiausia disponuoja atskiri individai, ir žinių, kuriomis daugiausia disponuoja valdymo organas, sudarytas iš deramai parinktų ekspertų. Jeigu šiandieną taip plačiai pripažįstamas pastarųjų pranašumas, tai tik todėl, kad viena žinių rūšis, būtent mokslinės žinios, užima visuomenės sąmonėje tokią žymią vietą, jog dažnai užmirštame kitos žinių rūšies svarbą. Galima sutikti, kad mokslinių žinių atžvilgiu deramai parinktų ekspertų organas būtų pranašiausioje padėtyje įvaldant visas prieinamas žinias, nors, žinoma, ir tokiu atveju problema išliktų, virsdama ekspertų atrankos problema. Aš noriu pabrėžti tik tai, kad net pripažinus šios problemos išsprendžiamumą, būtų išspręsta tik maža dalis didesnės problemos.

Šiandieną beveik erezija teigti, kad mokslinės žinios dar nėra visa žinija. Tačiau ir nedidelio apmąstymo pakanka suprasti, kad yra svarbus klodas neorganizuotų žinių, kurių negalima pavadinti mokslinėmis bendrų taisyklių žiniomis - tai žinios apie konkrečias laiko ir vietos aplinkybes. Būtent šiuo atžvilgiu praktiškai kiekvienas individas turi pranašumą prieš visus kitus, nes jis disponuoja unikalia informacija, kuri gali būti naudinga, bet kuri gali būti panaudota tik jeigu ja paremti sprendimai bus padaryti jo paties arba jam aktyviai dalyvaujant. Pakanka tik prisiminti, kiek daug mums tenka mokytis savo profesijoje po to, kai baigtas teorinis mokslas, kokią didelę savo gyvenimo dalį mes skiriame konkrečių darbų išmokimui ir kaip aukštai visose gyvenimo srityse vertinamos žinios apie žmones, apie vietines sąlygas ir specifines aplinkybes. Pažinti ir mokėti pasinaudoti nepilnai išnaudojamu mechanizmu, nepastebėtais kieno nors sugebėjimais, žinoti papildomus išteklius, kuriais galima pasinaudoti stygiaus atveju - tokios žinios visuomenėje ne mažiau naudingos už žinias apie geresnes technologines alternatyvas. Krovinių siuntėjas, užsidirbantis pragyvenimui iš pasinaudojimo pustuščiais laivų reisais; nekilnojamo turto prekijas, kurio visos žinios yra vien atsirandančių trumpalaikių progų išnaudojimas; arba spekuliantas, besipelnijantis iš prekių vietinių kainų skirtumo - visi jie atlieka ypač naudingas funkcijas, paremtas konkrečiomis žiniomis apie momentines sąlygas, kurios nežinomos kitiems.

Keista, kad šiandieną į šios rūšies žinias paprastai žvelgiama su panieka, o kiekvienas, panašų žinių dėka įgijęs pranašumą prieš kitą, geriau teoriškai

ar techniškai ginkluotą, laikomas negarbingu varžovu. Nauda, kuri gaunama iš geresnio ryšių ar transporto priemonių pažinimo, kartais laikoma beveik nesąžininga, nors visuomenei ne mažiau svarbu išnaudoti šio pobūdžio progas, negu naujasių mokslinių išradimų galimybes. Šis prietaras smarkiai paveikė požiūrį į prekybą apskritai, lyginant ją su gamyba. Net tie ekonomistai, kurie tariasi išsivadavę iš senojo grubaus materializmo klaidų, nuolat kartoja tą pačią klaidą, kai paliečiama veikla, siekianti įgyti tokių praktinių žinių todėl, matyt, kad, jų supratimu, tokios žinios yra "duotos". Viešpatauja įsitikinimas, kad visos tokios žinios turi būti vienodai prieinamos visiems, o esama ekonominė tvarka kaltinama būtent tuo, kad jos nėra taip prieinamos. Toks požiūris neatsižvelgia į tai, kad pats metodas, kuriuo tokios žinios būtų padarytos kuo plačiausiai prieinamos, yra būtent problema, kuriai turime rasti atsakymą.

IV

Šiandien madinga menkinti konkrečių laiko ir vietos aplinkybių žinojimą, ir tai glaudžiai siejasi su nepakankamu dėmesiu, skiriamu kaitai kaip tokiai. Iš tiesų, nedaugeliu klausimų "planuotojų" prielaidos (paprastai neišsakytos) taip smarkiai skiriasi nuo jų oponentų prielaidų, kaip požiūryje į pokyčių, reikalaujančių esminių gamybos planų taisymų, svarbą ir dažnumą. Žinoma, jeigu būtų galima iš anksto sudaryti ilgalaikius ekonominius planus ir po to jais griežtai vadovautis, nedarant jokių naujų rimtų ekonominių sprendimų, uždavinys kuriant vieningą planą, apimantį visą ekonominę veiklą, atrodytų ne toks milžiniškas.

Galbūt verta pabrėžti, kad ekonominės problemos visada ir neišvengiamai iškyla kaip kaitos padariniai. Kol viskas klostosi po senovei ar bent jau kaip tikėtasi, tol nekyla naujų problemų, reikalaujančių sprendimų ir naujų planų. Įsitikinimas, kad kaita ar bent jau kasdienis derinimas dabartiniais laikais tapo mažiau reikšmingi, kyla iš įsitikinimo, kad mažiau reikšmingos tapo ir ekonominės problemos. Kaip tik todėl įsitikinimas mažėjančia kaitos reikšme būdingas tiems žmonėms, kurie įrodinėja, kad ekonominių sumetimų reikšmę išstumia didėjantis technologinių žinių vaidmuo.

Bet ar tai tiesa, kad esant išsivysčiusiam šiuolaikinės gamybos aparatui ekonominiai sprendimai reikalingi tik ilgais intervalais, statant naują įmonę ar pradėdant naują gamybinį procesą? Ar tai tiesa, kad įmonę pastačius toliau viskas vyksta daugmaž mechaniškai, priklausomai nuo įmonės pobūdžio, be jokio ypatingo reikalo ką nors keisti taikantis prie nuolat besikeičiančių laiko aplinkybių?

Plačiai paplitęs įsitikinimas teigiamu atsakymu į šiuos klausimus

atsirado, kiek aš galiu spręsti, ne iš praktinės verslininko patirties. Bent jau konkurencinėje pramonėje - tik tokia pramonė gali būti kriterijumi - kova su sąnaudų augimu atima didžiulę menedžerio energijos dalį. Kaip lengva neefektyviu valdymu išsivaistyti pilną lemiančius skirtingumus ir kad įmanoma vienodomis techninėmis priemonėmis turėti skirtingo išlaidumo gamybas - visa tai yra trivialūs verslo patirties dalykai, kurie, deja, mažai pažįstami ekonomisto studijose. Jau vien noro stiprumas, nuolat reiškiamas gamintojų ir inžinierių, veikti nesiskaitant su pinigineis sąnaudomis, išraiškingai liudija šių faktorių poveikį jų kasdieniniame darbe.

Viena iš priežasčių, kodėl ekonomistai vis labiau linksta užmiršti nuolatinius mažus pokyčius, lemiančius visą ekonominį vaizdą, yra greičiausiai jų augantis dėmesys statistiniams agregatams, kur žymiai daugiau stabilumo nei detalių kaitoje. Tačiau lyginamasis agregatų stabilumas negali būti paaiškintas, kaip linke manyti daugelis statistikos specialistų, "didelių skaičių dėsnų" ar atsitiktinių pokyčių tarpusavio kompensavimu. Skaičius elementų, su kuriais turime reikalą, nėra pakankamai didelis, kad tokios atsitiktinės jėgos sukurtų stabilumą. Nenutrūkstanti prekių ir paslaugų srautą palaiko nuolatiniai sąmoningi derinimai, nauji sprendimai, kurie daromi kasdieną atsižvelgiant į aplinkybes, kurios nebuvo žinomos prieš dieną, iškart pasirodant B, kai nesuveikia A. Net didelė, gerai mechanizuota įmonė gali veikti tik deka aplinkos, iš kurios ji gali semtis išteklių netikėtiems poreikiams: čerpių savo stogui, kanceliarinių reikmenų ir dar tūkstantį reikalingų priemonių, kurių visų ji pati gaminti negali, bet kurios turi būti rinkoje lengvai įsigijamos, kad įmonė galėtų funkcionuoti.

Šioje vietoje turėčiau trumpai paminėti tą faktą, kad mano aptariamoji žinių rūšis yra rūšis tokių žinių, kurios dėl savo prigimties negali būti apimtos statistikos ir todėl negali būti perteiktos statistiniu pavidalu kokiam nors centrinio valdymo organui. Statistika, kuria toks organas turės naudotis, bus gaunama būtent abstrahuojantis nuo smulkesnių skirtumų, sudedant krūvon kaip tos pačios rūšies išteklius dalykus, besiskiriančius savo lokalizacija, kokybe ir kitais ypatumais, kurie gali būti labai reikšmingi specifiniam sprendimui. Iš čia seka, kad statistine informacija paremtas centrinis planavimas dėl pačios savo prigimties negali atsižvelgti į šias laiko ir vietos aplinkybes ir todėl centriniam planuotojui tektų ieškoti būdo, kaip jais paremtus sprendimus palikti žmogui vietoje .

V

Jeigu pripažinsime, kad visuomenės ekonominė problema yra visų pirma greito prisitakymo prie besikeičiančių laiko ir vietos aplinkybių

problema, tai turėsime pripažinti, kad galutiniai sprendimai turi būti palikti žmonėms, kuriems žinomos šios aplinkybės ir tie pakeitimai bei ištekčiai, kurie jose reikalingi. Ši problema negali būti išspręsta iš pradžių perduodant visą šią informaciją centriniam organui, kuris, integruodamas visas žinias, išleis savo įsakus. Ji turi būti sprendžiama decentralizavimo keliu. Bet tai yra atsakymas tik į dalį mūsų problemas. Decentralizavimas reikalingas todėl, kad tik jis užtikrina geriausią žinių apie konkrečias laiko ir vietos aplinkybes panaudojimą. Bet "žmogus vietoje" negali savo sprendimuose remtis vien ribotomis, betarpiškomis žiniomis apie jį supančią aplinką. Išlieka problema, kaip jam perteikti tą papildomą informaciją, kuri jam reikalinga derinant savo sprendimus prie platesnės ekonominės sistemos pokyčių.

Kiek žinių jam reikia, kad jis galėtų sėkmingai tai atlikti? Kurie iš įvykių anapus jo tiesioginio pažinimo horizonto turi reikšmės jo dabartiniams sprendimui ir kiek jam reikia apie juos žinoti?

Turbūt nėra pasaulyje įvykio, kuris *negalėtų* turėti jokios įtakos jo daromiems sprendimams. Bet jam nebūtina pažinti nei šiuos įvykius kaip tokius, nei *visus* jų padarinius. Jam neturi reikšmės, *kodėl* tam tikru momentu reikia tokio, o ne kitokio dydžio varžtų, *kodėl* popieriniai krepšeliai labiau perkami už drobinius krepšius arba *kodėl* esamu momentu sunkiau gauti kvalifikuoto darbo paslaugų ar tam tikrų įrengimų. Jam svarbu tik tai, kiek *sunkiau ar lengviau* tapo juos įsigyti, lyginant su kitais jam rūpimais dalykais, arba kiek *daugiau ar mažiau* paklausūs jo gaminami ar naudojami dalykai. Klausimas visada liečia santykinio jam rūpimų daiktų svarbą, o priežastys, kurios keičia šią santykinę svarbą, jį domina tik tiek, kiek jos lemia šiuos konkrečius dalykus jo aplinkoje.

Būtent šiame sąryšyje tai, ką pavadinau "ekonominiu skaičiavimu" (arba Grynąja Sprendimų Priėmimo Logika) padeda, bent analogijos dėka, mums suprasti, kaip šią problemą gali išspręsti ir iš tiesų išspręžia kainų sistema. Vienas valdantis protas, disponuojantis visais duomenimis apie nedidelę, uždarą ekonominę sistemą, nesugebėtų, kiekvieną kartą šiek tiek koreguojant išteklių paskirstymą, numatyti visų tų santykių tarp tikslų ir priemonių, kuriuos toji korekcija gali paveikti. Tikrasis Gryniosios Sprendimų Priėmimo Logikos indėlis - tai jos pateiktas įrodymas, jog net toks vienas protas šios rūšies problemą galėtų išspręsti tik konstruodamas ir nuolat naudodamasis lygiavertiškumo (arba "vertės", ar "ribinio pakeičiamumo") laipsniais, tai yra, priskirdamas kiekvienam ribotam ištekliui skaitmeninį indeksą, kurio neįmanoma išgauti iš kokios nors to daikto savybės, bet kuris atspindi jo svarbą visoje tikslų ir priemonių struktūroje. Bet kokio nedidelio pakitimo atveju jam tektų atsižvelgti tik į šiuos kiekybinius indeksus (arba "vertas"), kuriuose atsispindi visa reikalinga informacija; ir derindamas

vieną dydį prie kito, jis galėtų atitinkamai pertvarkyti savo veiksmus, nespėdamas viso galvosūkio *ab initio* ar kiekviename žingsnyje numatydamas visą jos klaidą.

Sistemoje, kurioje žinios apie reikšmingus faktus išsklaidytos tarp daugelio individų, kainos gali koordinuoti atskirus skirtingų žmonių veiksmus panašiai kaip subjektyvios individo vertės padeda jam sukoordinuoti atskiras jo plano dalis. Verta akimirkai sustoti prie paprasto ir pažįstamo kainų veikimo pavyžio, kad suprastume, ką būtent jos atlieka. Tarkime, kad kažkur pasaulyje atsirado nauja galimybė panaudoti tam tikrą žaliavą, sakykime, alavą; arba kad išnyko vienas iš alavo tiekimo šaltinių. Mūsų tikslui neturi reikšmės, ir tai irgi svarbu, kuri iš šių priežasčių padarė alavą labiau trūkstama žaliava. Alavo vartotojams tereikia žinoti, kad dalis jų anksčiau naudoto alavo dabar pelningiau panaudojama kitur ir kad todėl jie turi jį taupyti. Didžiajai jų daugumai net nereikia žinoti, kur išaugo alavo poreikis ir kokių kitų poreikių labai jie yra priversti jį taupyti. Jeigu tik kai kurie iš jų žino naująjį poreikį ir perkelia ten išteklius ir jeigu žmonės, kurie atranda šį naujai susidariusį stygių, užpildo jį iš kitų šaltinių, tai jų veiksmų pasekmės greitai nuvilnys per visą ekonominę sistemą ir jos atsileps ne tik alavo vartojimui, bet ir jo pakaitalų, jo pakaitalų pakaitalų, visų alavinių daiktų ir jų pakaitalų ir t. t. vartojimui ir tiekimui, ir visa vyks daugumai šio pakaitalų kūrimo proceso dalyvių nieko nežinant apie pirmines šių pakitimų priežastis. Visuma veikia kaip viena rinka ne todėl, kad kuris nors iš jos dalyvių aprėpia visą horizontą, o todėl, kad jų riboti individualūs horizontai pakankamai persikloja, kad per daugelį tarpinių grandžių reikiama informacija pasiektų visus. Jau vien tas faktas, kad bet kuriai prekei yra viena kaina - arba, tiksliau, kad vietinės kainos yra susietos tokiu būdu, kurį nulemia transporto išlaidos ir pan. - išreiškia sprendimą, kurį galėtų pasiekti (vien įsivaizduotas) visaapimantis protas, disponuojantis visą ta informacija, kuri iš tikrųjų išsklaidyta tarp žmonių, dalyvaujančių šiame procese.

VI

Jei norime suprasti tikrąją kainų sistemos funkciją, turime į ją žiūrėti kaip į informacijos perdavimo mechanizmą, kuris, žinoma, atlieka ją mažiau tobulai kainoms stabarėjant. (Tačiau net ir tada, kai kainos beveik sustingsta, jėgos, kurios veiktų per kainų svyravimus, vis dar veikia per kitus kontrakto sąlygų pokyčius). Svarbiausias šią sistemą apibūdinantis faktas - tai žinių, kurių pagrindu ji veikia, ekonomiškumas; arba kiek mažai individualiems dalyviams reikia žinoti, kad jie sugebėtų pasirinkti teisingą veiksmą. Informacija perduodama sutrumpinta, simboliška, tik esminė, ir ji perduodama tik

tiems, kuriems ji reikalinga. Kainų sistemą beveik be metaforos galima apibūdinti kaip kaitos registravimo mechanizmą arba kaip telekomunikacijos sistemą, kuri leidžia individualiems gamintojams, stebint vos kelių rodyklių judesius (tarsi inžinieriui stebint kelių skalių parodymus), priderinti savo veiksmus prie pokyčių, apie kuriuos jie gali nežinoti nieko daugiau nei tik tai, kas atsispindi kainų judėjime.

Žinoma, šis prisiderinimas niekada nebūna "tobulas" ta prasme, kaip jį įsivaizduoja ekonomistas savo pusiausvyros analizėje. Bet aš baiminuosi dėl to, kad mūsų teorinis įprotis eiti prie problemos postuluoju beveik tobulą kiekvieno agento žinojimą, aptemdo kainų mechanizmo tikrąją funkciją ir skatina mus remtis nepagrįstais standartais vertinant jo efektyvumą. Nuostabą turi žadinti vien tai, kaip vienos žaliavos stygiaus atveju, be jokio įsakymo, tik saujelei žmonių žinant jo priežastį, dešimtys tūkstančių žmonių, kurių tapatybės nenustatytų ištisi mėnesiai tyrimo, yra verčiami taupiau naudoti tą žaliavą ir jos gaminius; tai yra, žengia teisinga kryptimi. Mūsų nuostabos neturi mažinti net ir tai, kad šiame nuolat besikeičiančiame pasaulyje ne visi pasirodo taip puikiai, kad jų pelnas visuomet išsilaiko to paties ar "normalaus" lygio.

Aš sąmoningai vartoju žodį "nuostaba", norėdamas išsklibinti mums įprastą nusistatymą laikyti šio mechanizmo veikimą savaime suprantamu dalyku. Esu įsitikinęs, kad jeigu jis būtų žmogaus išmonės rezultatas ir jeigu žmonės, vadovaudamiesi kainų pokyčiais, suvoktų, jog tų sprendimų svarba toli peržengia jų tiesioginį tikslą, tai šis mechanizmas būtų aukštinamas kaip vienas didžiausių žmogaus proto triumfų. Jo nelaimė yra dviguba: jis nėra žmogaus išmonės padarinys, o juo besivadovaujantys žmonės paprastai nesuvokia, kodėl savo veiksmuose jie vadovaujasi būtent juo. Tačiau tie, kurie šaukiasi "sąmoningo valdymo" ir kurie negali patikėti, kad dalykas, atsiradęs be kieno nors sumanymo (ir net be jo supratimo), gali išspręsti problemas, kurių mes nepajėgiame išspręsti sąmoningai, jie turėtų prisiminti štai ką: problema yra būtent ta, kaip mums išplėsti išteklių panaudojimo mastą už bet kokio atskiro proto kontrolės ribų; ir, vadinasi, kaip išsiversti be sąmoningos kontrolės atrandant tokias paskatas, kurios kreiptų individus geidžiama linkme, neįsakydamos, ką jiems daryti.

Problema, su kuria čia susiduriame, jokių būdu nėra vien ekonominė; ji iškyla sąryšyje su beveik visais tikrai visuomeniniais reiškiniais, su kalba ir su beveik visu mūsų kultūriniu paveldu; ir ji yra pagrindinė visuomeninių mokslų teorinė problema. Kaip viena proga pasakė Alfredas Whitehead'as "Pati klaidingiausia banalybė, kurią kartoja visi vadovėliai ir iškilūs žmonės savo prakalbose, yra ta, kad reikia lavinti įprotį apmąstyti tai, ką darome. Tiesa yra visiška jos priešingybė. Civilizacija daro pažangą plėsdama skaičių

svarbių operacijų, kurias galime atlikti apie jas nemąstydami". Tai nepaprastai reikšminga tiesa visuomeninėje srityje. Mes nuolat naudojames formulėmis, simboliais ir taisyklėmis, kurių prasmės nesuprantame ir kurių dėka galime pelnytis iš žinių, kurių individualiai neturime. Ši mūsų praktika ir šios institucijos susikūrė pagrindu tos praktikos ir tų institucijų, kurios įrodė savo gyvybingumą savo srityje ir kurios, savo ruožtu, tapo mūsų sukurtos civilizacijos pagrindu.

Kainų sistema yra būtent viena iš šių formacijų, kuriomis žmogus išmoko naudotis (nors dar toli gražu ne pačiu geriausiu būdu) po to, kai jis ją užtiko, to nei nesuvokdamas. Jos dėka tapo įmanomas ne tik darbo pasidalijimas, bet ir koordinuotas išteklių naudojimas, paremtas tokiu pat žinių pasidalijimu. Žmonės, kurie mėgsta pasišaipyti iš šios idėjos, paprastai iškreipia jos logiką, esą per kažkokį stebuklą spontaniškai kilo būtent tokia sistema, kuri geriausiai atitinka šiuolaikinę civilizaciją. Priešingai, žmogus sugebėjo pasiekti tą darbo pasidalijimo mastą, kuriuo paremta mūsų civilizacija, tik todėl, kad jis užtiko metodą, kuris jam leido tai pasiekti. Jei jis nebūtų to padaręs, jis galbūt visvien būtų sukūręs kitokį, visiškai skirtingą civilizacijos tipą, ką nors panašaus į termitinių skruzdžių "valstybę" arba dar kokį nors visiškai neįsivaizduojamą jos tipą. Visa, ką galima pasakyti, yra tai, kad niekam nėra pavykę sugalvoti alternatyvios sistemos, kurioje būtų išsaugoti tie esančios sistemos bruožai, kuriuos brangina net aršiausi jos priešai - ypač laisvės mastas individui pasirenkant savo veiklą ir, atitinkamai, nevaržomai naudojantis savo žiniomis ir sugebėjimais.

VII

Laimė, ginčas apie kainų mechanizmo nepakeičiamumą bet kokioje racionalių ekonominių apskaitoje jau nevyksta išties tarp priešingų politinių stovyklų. Tezė, kad be kainų sistemos neįmanoma išsaugoti visuomenės su tokiu kaip mūsų darbo pasidalijimo mastu, buvo sutikta pajuokos choro, kai prieš 25 metus ją pirmą kartą iškėlė von Misesas. Šiandieną sunkumai, dėl kurių kai kurie žmonės jos vis dar negali pripažinti, jau nėra daugiausia politiniai, ir tai sukuria kur kas palankesnę atmosferą racionaliui diskutijai. Kai atrandame Levą Trockį įrodinęjant, kad "ekonominė apskaita neįsivaizduojama be rinkos santykių"; kai profesorius Oscaras Lange žada profesoriai von Misesui pastatyti jo statulą būsimųjų Centrinio Planavimo Tarybos rūmų marmurinėje salėje; ir kai profesorius Abba P. Lerneris iš naujo atranda Adamą Smithą ir pabrėžia, kad esminis kainų sistemos privalomas yra tas, kad savo naudos siekiantį individą ji skatina daryti tai, kas naudinga visiems, - tada nesutarimus jau negalima paaiškinti politiniais

situacijos *faktai*, nuolat išleidžia iš akių būtent tai, ką turime paaiškinti. Aš jokių būdu neteigiu, kad mūsų sistemoje pusiausvyros analizė neduoda jokios naudos. Bet kai tik ji prieina tašką, kur ji pradeda klaidinti mūsų žymiausius mąstytojus, įteigdama, kad jos aprašoma situacija betarpiškai reikšminga sprendžiant praktines problemas, tada pats laikas prisiminti, kad ji apskritai neužčiuopia visuomeninio proceso ir yra tik 'paranki įžanga nagrinėjant pagrindinę problemą.

---

¹ Capitalism, Socialism, and Democracy (New York: Harper and Bros., 1942), p. 175. Man atrodo, profesorius Schumpeteris yra tikrasis autorius mito, kad Pareto ir Barone "išsprendė" ekonominės apskaitos socializme problemą. Daugiausia, ką jie, kaip ir daugelis kitų, padarė, tai tik nubrėžė tas sąlygas, kurias turi patenkinti racionalus išteklių paskirstymas, ir parodė, kad jos iš esmės tos pačios, kaip ir konkurencinės rinkos pusiausvyros sąlygos. Tai toli gražu neparodo, kaip toks išteklių paskirstymas gali būti realizuotas praktikoje. Pats Pareto (iš kurių Barone pasisavino beveik viską, ką jis turėjo pasakyti) visai nepretendavo į šios praktinės problemos sprendimą; iš tikrųjų jis viešai neigia, kad ji gali būti išspręsta be rinkos pagalbos. Žr. jo Manuel d'economie pure (2 leid., 1927), p. 233-234.

F.A. Hayek "The Use of Knowledge in Society"; kn.: F. A. Hayek. Individualism and Economic Order. The University of Chicago Press. 1948.

Vertė Gintaras Miškinis